ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ

МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ:

ТАВРІЯ. ХЕРСОНЩИНА. КАХОВКА

14-15 вересня 2017 р.

Виконавчий комітет Каховської міської ради

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Новокаховський гуманітарний інститут

Національна спілка краєзнавців України
Херсонська обласна організація

Херсонський обласний краєзнавчий музей
Каховський історичний музей

УДК 94(908)(930.85)
ББК 63.3(4УКР-4ХЕС)я43 9(У)кр
М 62

Рекомендовано до друку Вченою радою Новокаховського гуманітарного інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (протокол № 2 від 21.09.2017 р.).

Упорядник: **Гончар Михайло Васильович** – кандидат педагогічних наук,
начальник відділу освіти Каховської міської ради.

М 62 **Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка**: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції з міжнародною участю (14 – 15 вересня 2017 р.) / Упоряд. М. В. Гончар. – Каховка – Херсон: Гілея, 2017. – 212 с.

До збірника увійшли доповіді учасників II Всеукраїнської науково-практичної краєзнавчої конференції з міжнародною участю «Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка», що проходила протягом 14–15 вересня 2017 р. у м. Каховка Херсонської області.

Цьогоріч в роботі конференції узяли участь науковці та краєзнавці зі Словаччини та восьми регіонів України, зокрема з Автономної Республіки Крим, Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Кіровоградської, Харківської, Донецької, Житомирської областей.

Тематика доповідей охоплює різні аспекти історії, краєзнавства, культури, географії, економіки Каховки, Херсонщини та Півдня України у минулому й сьогоденні.

Доповіді надруковані в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу.

Видання побачило світ завдячуючи розумінню та підтримці
ректора Новокаховського гуманітарного інституту
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Севрюкова Георгія Івановича

Інформаційний партнер конференції

Каховська ЗОРЯ
www.kahzorya.org.ua

ISBN 978-966-97419-1-2

© Виконавчий комітет Каховської міської ради, 2017
© Автори, 2017

Костенко
Антон Віталійович

кандидат історичних наук, завідувач організаційно-методичного відділу Херсонської централізованої бібліотечної системи (м. Херсон)

archaeosector@gmail.com

Георгій Скадовський та його роль у розбудові Археологічного музею Віктора Гошкевича

У статті розглядається участь Георгія Львовича Скадовського у розбудові Археологічного музею Херсонської губернської вченої архівної комісії (1898–1909 рр.), заснованого Віктором Івановичем Гошкевичем. Простежуються започатковані ним наукові комунікації між Херсонським археологічним музеєм та науковцями інших міст.

Ключові слова:
Г. Л. Скадовський, В. І. Гошкевич, Херсон, Археологічний музей, наукові комунікації.

Серед представників розгалуженого роду Скадовських одним з найвідоміших є **Георгій Львович Скадовський** (1847–1919), маршалок шляхти херсонського повіту на межі XIX–XX ст. У тогочасному Херсоні ця постать була відомою і як громадський діяч, і як ефективний господар великих земельних маєтностей, і як меценат.

Але нас цікавить його діяльність як археолога-дослідника, зацікавленого, зацікавленого в розбудові херсонських наукових інституцій – однією з таких інституцій був заснований у 1890 р. **Віктором Гошкевичем** (1860–1928) Археологічний музей Херсонського губернського статистичного комітету.

Протягом перших кількох років вся музейна колекція зберігалася вдома у В. Гошкевича, у виготовленій на замовлення спеціально для цієї мети скрині, в якій, однак, невдовзі забракло місця для усіх нових знахідок. На початку 1897 р. – восьмого року існування музею – для В. Гошкевича стало зрозумілим, що його колекції неможливо і далі тримати вдома та в приміщеннях Статистичного комітету через брак місця. Саме в цей час до нього й звернулися співдиректори Херсонської громадської бібліотеки Георгій Скадовський (який ще у 1886 р. розпочав археологічні дослідження на землях свого маєтку в Білозерці) і **Володимир Синькевич** (1859–?), ветеринарний лікар губернського земства, з пропозицією перемістити колекцію до приміщення новозбудованої бібліотеки [1, с. 145].

Річ у тім, що дирекція бібліотеки мала зобов'язання перед одним зі своїх жертводавців облаштувати у своєму приміщенні археологічний музей імені князя Потьомкіна і спеціально для нього вже обладнала три кімнати з вогнетривкими підлогами та стелями й залізними дверима, але не мала жодного предмету, яким могла би заповнити цей простір [2, с. 211]. В той же час керівники бібліотеки, як і всі освічені херсонці, знали про те, що у В. Гошкевича зберігається велика кількість старожитностей, яку він не має де розмістити.

Зацікавлення долею молодого херсонського музею виявив і князь **Іван Оболенський** (1853-1910 рр.), щойно призначений херсонським губернатором. Він цілком доречно зауважив, що справа охорони старожитностей цілої губернії не може триматися на ентузіазмі однієї людини. На його думку для продовження розпочатої В. Гошкевичем справи має бути сформована *«губернська вчена архівна комісія»* за зразком аналогічних інституцій в інших губерніях [1, с. 146].

На той час в межах сучасної України вже діяли Таврійська (виникла у 1887 р.) та Чернігівська губернська вчена архівна комісія (виникла у 1896 р.). Тож Херсонська комісія стала третьою за часом утворення. Вже згодом постали Катеринославська та Полтавська (1903 р.) й Київська (1914 р.) губернські вчені архівні комісії [3, с. 4].

Так постав Археологічний музей Херсонської губернської вченої архівної комісії. Перше засідання Херсонської губернської вченої архівної комісії урочисто розпочалося о першій годині 31 травня 1898 р. в залі Херсонської громадської бібліотеки. Урочистості розпочалися з подячного молебню, звершеного єпископом Новомиргородським Мемноном Вишневським (1828–1903) у присутності князя Оболенського та членів-засновників Комісії. *«І ось я дожив до цього урочистого і дорогого для мене дня, – говорив В. Гошкевич у своїй промові, – коли виплеканий мною, як улюблена дитина, музей я передаю до рук цілої колегії. Я тим більше щасливий та спокійний за долю його, що в цій колегії присутня така компетентна особа, як Георгій Львович Скадовський, який ще до мого приїзду до Херсона здійснював в губернії багато розкопок та до сьогодні ними займається з захопленням; а талановиті його праці в цій сфері звернули на себе увагу археологічних з'їздів»* [2, с. 143]. Після урочистої частини, учасники установчого засідання Херсонської губернської вченої архівної комісії вирішили оглянути зали Археологічного музею.

До відкриття музею його експозицію розмістили в двох залах бібліотеки (третій зал відведений музеєві поки що залишався резервним). Предмети і колекції експонувалися не за хронологічно-тематичним прин-

ципом, а за зручністю розміщення (до того ж всі нові надходження одразу розміщувалися для огляду – фондосховищ у музеї не було).

У першому залі переважали старожитності періоду Нової історії, пов'язані з часом заснування та першими десятиліттями розвитку міста Херсон, а також козацькі старожитності і колекція монет – зародок музейного «мюнц-кабінету». В цьому ж залі експонувалися артефакти, зібрані В. Гошкевичем в кучугурах лівого берега Дніпра від Каховки до Кінбурнської коси, які належали до широкого хронологічного відрізку – від кам'яного віку до пізньої античності. Тут же розмістили й геологічні матеріали – зразки мінералів та корисних копалин.

Другий зал було відведено під колекції **Іоіля Стемпковського** (?–1914), тираспольського археолога-аматора, що протягом 1896–1898 рр. поповнив музей, результатами своїх розкопок курганів Подністров'я та окремими знахідками з околиць Бендер та Тирасполя [4, с. 134].

Після завершення огляду залів установче засідання Комісії відновили. І. Оболенський, який головував на засіданні, запропонував обрати керівництво Комісії. За його поданням збори одноголосно обрали головою Г. Скадовського, а зберігачем Музею, керуючим справами Комісії та головним редактором майбутніх наукових видань – В. Гошкевича. Її почесними членом та головою обрали великого князя **Олександра Михайловича Романова** (1866–1933), онука імператора Миколи І. Варто підкреслити: у тогочасній Російській імперії кожна солідна наукова інституція повинна була мати «покровителя» з-посеред великих князів Дому Романових (або й самого імператора, як-от Імператорське Одеське товариство історії та старожитностей) – а інакше вона не вважалася солідною.

За усталеною процедурою Херсонська губернська вчена архівна комісія мала передати своєму почесному голові «адресу» (офіційний лист-звернення з проханням про згоду на обрання почесним головою): зазвичай представники правлячої династії не відмовляли таким проханням. Важливу для майбутнього комісії місію – налагодити контакт з обраним комісією «патроном» – взяв на себе Г. Скадовський. 28 вересня він передав «адресу» Олександрові Михайловичу, що тоді перебував у своєму кримському маєтку «Ай-Тодор» [2, с. 37].

20 грудня того ж таки 1898 р. Г. Скадовський доповів на засіданні Херсонської губернської вченої архівної комісії про результати своєї поїздки в Крим до Олександра Михайловича. Він повідомив, що перебуваючи в Криму відвідав розкопки Херсонеса та спілкувався з керівником археологічних розкопок у цьому давньогрецькому місті **Карлом Косцюшком-Валюжиничем** (1847–1907). Останній, довідавшись про відкриття у Херсоні археологічної експозиції, пообіцяв надсилати В. Гошкевичу окремі предмети зі своїх розкопок. Згодом, у 1901 р. за клопотанням Г. Скадовського Імператорська археологічна комісія розпорядилася про поповнення херсонського Археологічного музею старожитностями, знайденими під час розкопок Херсонеса та Пантикапею.

Тож уже з перших місяців існування комісії, Г. Скадовський, окрім формального головування в ній, з власної ініціативи долучився й до поповнення херсонського Археологічного музею новими матеріалами.

Для великого князя Олександра Михайловича почесне головування в Херсонській губернській вченій архівній комісії було, звичайно ж, суто формальним. Але все ж таки він визнав за доцільне відвідати Херсон та ознайомитися з роботою інституції, «патроном» якої він був. До міста йому вдалося прибути 16 червня 1901 р., через три роки після початку діяльності комісії. В Археологічному музеї – єдиній постійно діючій інституції комісії – високого гостя приймали Г. Скадовський та В. Гошкевич.

У вестибюлі бібліотеки, біля входу до музею, чекав Олександра Михайловича В. Гошкевич, який підніс відвідувачеві традиційні «хліб та сіль» на керамічному давньогрецькому блюді з Ольвії. Після цього розпочався огляд Археологічного музею, який налічував уже не два, а три зали. Пояснення в перших двох, які працювали від початку роботи експозиції, надавав особисто В. Гошкевич.

В першому залі увагу великого князя привернули старовинні портрети представників династії Романових (цариці Наталії Кирилівни та великого князя Костянтина Павловича) і козацька картина з зображенням козака Мамая. Іншими цікавими експонатами були колекція монет різних часів та старожитності скіфо-грецького періоду, зібрана під час археологічних розвідок В. Гошкевича на лівому березі Дніпра.

В другому залі переважно експонувалися старожитності, зібрані тираспольцем І. Стемпковським під час археологічних розкопок Подністров'я. Ці старожитності, систематизовані за хронологічним принципом, характеризували побут переважно кочових племен від епохи бронзи до XVIII ст.

Після переходу гостя до третього і останнього залу Археологічного музею слово взяв уже Г. Скадовський, адже тут були представлені виключно старожитності, знайдені ним у попередньому 1900 р. під час розкопок на острові Березань. Навіть до його археологічних досліджень острів Березань був уже добре відомою археологічною пам'яткою, що привертала велику увагу як вчених, так і скарбошукачів. Саме тому Г. Скадовський, який вже мав досвід польових археологічних робіт, згодився провести масштабні розкопки на Березані своїм коштом. Протягом 1900–1901 рр. дослідник відкрив понад 800 давньогрецьких поховань VII–V ст. до н. е.

Завершивши огляд музею, Олександр Михайлович запевнив, що й надалі допомагатиме Херсонській губернській вченій архівній комісії в її роботі. Але склалося так, що невдовзі комісія як колегіальний орган практично припинила свою діяльність. Склад комісії фактично звузився до двох членів – Г. Скадовського та В. Гошкевича. Однак невдовзі перший відійшов від її роботи з особистих причин, а В. Гошкевич після революційного 1905 р. став «небажаною особою» в очах нового губернського керівництва. Це спричинилося до самоліквідації Херсонської губернської вченої архівної комісії. Археологічний музей, заради опіки над яким вона й була створена, в 1909 р. перейшов на баланс Херсонського міського управління. Його продовжив очолювати В. Гошкевич, а сам заклад отримав назву **Музею старожитностей Херсонського краю** [5, с. 66].

Тим часом, «Березанська колекція» Г. Скадовського почала привертати увагу відомих вчених, зокрема професора Новоросійського університету в Одесі та зберігача Одеського музею старожитностей **Ернста фон Штерна**. Він наголошував, що *«необхідно бути вдячним за те, що серед великих землевласників є такі особи як Георгій Львович, який, незважаючи на всі незручності безлюдного безводного острова, не жалкує ані*

грошей, ані часу, щоб систематичною працею знайти матеріали, що допоможуть розв'язати історико-культурні питання з минулого нашого краю» [6, с. 110]. У фондах документів Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігається також лист Е. фон Штерна до Г. Скадовського від 23 травня 1901 р., в якому він просить надіслати фотографії знайдених на Березані предметів для більш точного їх визначення під час його подорожі за кордон [7].

Відомості про розкопки Г. Скадовського поширилися й за межі Російської імперії, де теж спричинили чималий резонанс. В 1909 р. їхні результати обговорювали, зокрема, на археологічному конгресі в Каїрі. На цьому конгресі про херсонський Археологічний музей та колекцію Г. Скадовського вперше почув данський археолог **Карл Фредерік Кінг** (1853–1921). Професор Копенгагенського університету, він в цей час за дорученням Данської королівської академії наук та літератури провадив розкопки на острові Родос та збагатив світову археологію вельми цікавими матеріалами з історії та матеріальної культури цього острова. Зі спеціальною метою ознайомитися з колекціями Г. Скадовського, К. Кінг вирушив до Херсона у травні 1910 р. [8, с. 420].

Варто зазначити, що після належної наукової обробки Г. Скадовський знайдені ним предмети передав до Археологічного музею в Херсоні, але за винятком ста найкращих, вилучених Імператорською археологічною комісією (вони потрапили до Імператорського Ермітажу). Отже, щоб ознайомитися зі всією «Березанською колекцією», К. Кінг змушений був спинитися в Петербурзі на шляху з Копенгагена до Херсона. Зазначимо, що була й третя частина колекції, залишена Г. Скадовським у своєму маєтку (вона зникла після його вбивства у 1919 р.).

«Березанська колекція» херсонського Археологічного музею складалася здебільшого з цілих та фрагментованих античних ваз VII-V ст. до н. е. – архаїчної епохи грецької культури. Аналогії цих матеріалів мали і Британський музей в Лондоні, і паризький Лувр, і Берлінський королівський музей. Незадовго до візиту в Херсон сам професор Кінг збагатив і Копенгагенський музей зразками ваз цього періоду зі своїх досліджень на Родосі. Але на теренах Російської імперії острів Березань лишався єдиним місцем планових розкопок грецького поселення архаїчного періоду, а відтак – і єдиним джерелом поповнення музейних археологічних експозицій та фондів предметами матеріальної культури цього часу.

До Херсона професор Кінг прибув 25 травня 1910 р. Насамперед він зустрівся зі зберігачем музею В. Гошкевичем та, скориставшись його гостинністю, оселився в нього. Завітавши до музейної експозиції, яка ще розташовувалася в трьох залах громадської бібліотеки, К. Кінг уважно оглянув всі наявні археологічні колекції, про які В. Гошкевич детально розповідав у контексті останніх здобутків південноукраїнської археології. Але особливу увагу професор Кінг звісно ж звернув на зал, в якому експонувалися старожитності з острова Березань.

Протягом наступних п'яти днів К. Кінг невтомно працював у музеї, ретельно вивчаючи та замальовуючи кожен предмет цієї колекції, окрім того на прохання вченого було зроблено фото окремих експонатів. Багато фото предметів, що зацікавили К. Кінга, подарував йому зі своєї «фототеки» й В. Гошкевич.

Відзначимо, що серед пересічних відвідувачів третій зал Археологічного музею користувався не меншою популярністю ніж серед науковців. В 1901 р. херсонські газети, наприклад, зауважували: *«Останньої неділі така тіснота була в музеї, що відвідувачі буквально давили один одного й демонструвати багато предметів виявилося зовсім неможливо. Тісніше від усього було в останній кімнаті, де зберігається колекція античних старожитностей, зібраних Г. Л. Скадовським в могилах острова Березані: перед входом до цієї кімнати утворюється натовп і відвідувачі чекають, доки ті, що зайшли раніше, закінчивши огляд, вийдуть назад»* [2, с. 79].

Узагальнюючи наведені сюжети з життєпису Г. Скадовського та В. Гошкевича, можемо стверджувати, що роль першого для становлення в Херсоні Археологічного музею була великою, а може й вирішальною. Г. Скадовський став ключовим співзасновником та керівником Херсонської губернської вченої архівної комісії. Не було таємницею, що комісія постала саме як організація-«парасолька» для Археологічного музею – в її складі він зміг розширити свою діяльність та розгорнути першу в Херсоні археологічну експозицію.

Також Г. Скадовський провів археологічні дослідження античної Березані і його колекція бережанських античних старожитностей, передана до Археологічного музею, на довгі роки стала основою музейного античного зібрання та одразу ж піднесла значення музею у науковому світі.

© Костенко А. В., 2017

Список джерел та літератури:

1. Костенко А. В. Археологічний музей В. І. Гошкевича / Антон Костенко // Археологія. – 2015. – № 2. – С. 137-147.
2. Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871–1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. А. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – 506 с.
3. Симоненко І. М. Губернські вчені архівні комісії в Україні: історіографічний огляд і бібліографічний покажчик / І. Симоненко. – К.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2013. – 132 с.
4. Костенко А. В. Археологічні фонди краєзнавчого музею: формування, зберігання, використання (на прикладі Херсонського обласного краєзнавчого музею) [дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук] / Антон Костенко. – К.: Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОПІК, 2015. – 295 с.
5. Костенко А. В., Абікулова М. Й. Антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею. Історія становлення (1890–1963 рр.) / Антон Костенко, Марина Абікулова. – Херсон: Сектор археології ХОКМ, 2016. – 172 с.
6. Вдовиченко Є. В. Меценат науки (пам'яті Георгія Львовича Скадовського) / Євген Вдовиченко // Археологія. – 2006. – № 3. – С. 108–110.
7. Штерн Е. Р. Лист до Г. Л. Скадовського від 23 травня 1901 р. – Фонди Херсонського обласного краєзнавчого музею. – КП-57904. – Д-1309.
8. Костенко А. В. Херсонський Археологічний музей як південноукраїнський центр тяжіння скандинавських дослідників / Антон Костенко // Херсонський Археологічний музей як південноукраїнський центр тяжіння скандинавських дослідників (1910–1928 рр.) // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2015. – Вип. 19. – С. 419-425.